

Kántás Balázs

A kritikus, aki nem kritikus, mégis határozottan kritizál

**Megkésett bekezdések Zsávolya Zoltán *A fanyalgás művészete* című
kritikagyűjteményéről**

Zsávolya Zoltán karcsú kritikakötete, mely a végén egy meglehetősen terjedelmes programadó esszét is tartalmaz, érdekes, fajsúlyos olvasmány – sokkal relevánsabb irodalmárszakmai teljesítmény, miként azt terjedelme sugallná a mindenkori olvasó számára. Az író, irodalomtörténész, egyetemi oktató által eredetileg nem titkoltan afféle felsőoktatási tankönyvként, pontosabban egy bizonyos kritikaírói szeminárium ihletadó műhelyanyagként közreadott könyv önnön eredeti, meglehetősen alkalminak és korlátozottnak szánt keretein túllépve afféle kritikusi, kritikaírói programként és proklamációként szólal meg és olvastatja magát, rávilágítva a kortárs magyar irodalomkritikai és irodalomtudomány diskurzus – a kettő közötti világos határ meghúzása igencsak nehéz feladat volna bárki számára – meglehetősen visszás tendenciáira, ma is aktuális és megoldatlan problémáira, provokatív és kendőzetlen hangnemben.

Miként azt a szerző az előszóban is kiemeli, könyve öt írása nem csupán véletlenszerűen válogatott kritikagyűjteménnyé, hanem sokkal inkább tematikus-műfajelméleti-kritikaelméleti szövegegyüttessé kísérel meg összeállni, és úgy gondolom, e téren sikerrel is jár.

Az első dolgozat, a *Mi az, Irodalom?* címet viselő, eredetileg a rövidéletű, ám annál újszerűbb és provokatívabb *Az Irodalom Visszavág* című folyóirat hasábjain publikált esszékritika Dudás Attila *Hányat alszunk a feltámadásig?* című elbeszéléskötetét teszi vitriolos vizsgálódása tárgyává, s nem csupán a szerző művének irodalmi erényeit és hibáit ismeri fel és tárja a mindenkori olvasó elé, de afféle irodalomelméleti / kritikaelméleti esszéként is funkcionalizálva az irodalom mibenlétére is rákérdez.

A második, *A regény lehetősége(i)* című kritika az irodalmi modernitás reprezentatív műformájának, mondhatni kulcsműfajának, a regénynek a mibenlétére kérdez rá Benedek Szabolcs *A Nagy Degeneráció* című, 1997-ben megjelent prózakönyvét ürügyül használva és a stilisztikailag játékos, ám végső soron mégis vérre menő prózapoétikai vizsgálat tárgyává téve.

A harmadik, *A fűzfapoézis apoteózisa* címet viselő kritika, mely egyébként eredetileg a *Véletlen Balett* folyóirat hasábjain jelent meg 2000-ben, áttér a líra műnemi-műfaji sajátosságának vizsgálataira, és egyfajta orvosi lóként használja Röhrig Géza *éj* című verseskötetének textusait, melyről a kritikusként igencsak ellentmondásos véleményt sikerül megfogalmaznia. A költő ugyanis mintha szándékosan tematizálna egy olyan szövegleegyszerűsítő és meglehetősen kockázatos líratörténeti hagyományt, a szövegek dalszerű egyszerűségét, melynek eredménye a posztmodern irodalom korszakában csak töredékes és csak ellentmondásos lehet... Jóllehet, Zsávolya Zoltán Röhrig Géza meglehetősen egyenetlen színvonalú versszövegeinek számtalan poétikai hibájára rámutat, s egy ponton akár még odáig is elmenne, hogy a költő lényegében dilettáns munkát adott ki a kezei közül, bizonyos irodalmi (kor)jelenségek figyelembevételével az egyszerűségekre törekvő lírai szerkesztésmód egyáltalán nem bizonyos, hogy nem valamiféle szándékos költői koncepció eredménye, jóllehet, a mindenkori olvasó csupán az eredményt képes mérlegelni, a szerzői intenciót sokkal kevésbé...

A negyedik esszé / kritika, *A „vágy” lehangoló tárgya* annak idején ugyancsak a provokatív *Az Irodalom Visszavág* folyóiratban jelent meg, s az akkoriban pályakezdő erdélyi költőnő, Gergely Edit *Üzenet lélekdoktor szeretőhöz* című verseskötetét teszi vizsgálódása tárgyává, ugyancsak a kortárs magyar líra és a róla való irodalomkritikusi gondolkodás(i lehetőségek)ről való teoretikus beszédbe csapva át. A kritikusi értékítélet e bíralt verseskötet esetében is igencsak ellentmondásosra sikerül, ám miként arra a kritikus felhívja a figyelmet, az az irodalomtörténeti-irodalomszociológiai kontextus, amelyben akár a szépirodalmi művek, akár az őket bíráló kritikák születnek, még sokkalta ellentmondásosabb, mondhatni nem lehetséges ellentmondásosoktól mentes módon megnyilatkozni sem szerzői teljesítményekről, sem pedig magáról a kritikusi magatartásformáról...

Innét pedig egyenes út vezet a kritikai esszégyűjtemény zárókövéhez, az eredetileg a *Szépirodalmi Figyelő* hasábjain megjelent, a kortárs magyar irodalomtudományi és irodalomkritikusi diskurzusról igencsak provokatív és ellentmondásos, ámbár mindenképpen bátor állításokat megfogalmazó kritikusi ars poetikus esszé, a *Kritikai (hős)költemény* szövegéhez. Túl azon, hogy a szépirodalmi műveket bíráló *értelmezői közösség* meglehetősen belterjes és a saját szabályai szerint működő szellemi játszótér, ahol a kritikusok egy része sajnos hajlamos önnön metatextusait az általuk elemzett és egyáltalán létezésük legitimitását adó szépirodalom mellé / fölé helyezni, Zsávolya Zoltán pamfletszerű esszéje arra is lényeglátóan kitér, hogy mára azonban – s ez kissé provinciális, ingoványos közép-európai szellemi talajunkon halmozottan jellemző – az irodalomértelmezés, mint olyan mintha

elfordult volna eredeti céljától, s csupán egy szűk szakmai közeg rengeteg idegen szót használó, laikusok számára szinte teljesen érthetetlen, belterjes nyelvi játszóterévé vált volna. Az irodalomtudósok és -kritikusok egy része immár nem magyaráz a tudatlan, de legalábbis többet tudni, érteni vágyó tömegeknek, inkább *kanonizál, multiplikál, dekonstruál, kontextualizál, dekontextualizál, interpretál*, stb. Némely esetben az a kérdés is felvetődik, hogy a latinból, görögből, esetleg angolból vagy németből átvett, a teória által sokszorosan terhelt szakszavaink voltaképpen mit is jelentenek; mindez ráadásul még szakmai berkeken belül is vita tárgyát képez(het)i, hiszen irodalomértelmezői terminológiánk korántsem következetes. Ez pedig, miként az kicsiny országunkban azt már más területeken is megszokhattuk, remek lehetőségeket nyújt a zavarosban történő halászatra, a valahol és valamikor stabil, körülhatárolható jelentéssel bíró szakszavak kiüresítésére és a homályos, nehezen érthető, vagy éppenséggel többféleképpen is érthető szakmai értékítéletek megfogalmazására. Zsávolya Zoltán az általa igencsak mélységesen, legbelülről átlátott helyzetet helyenként megkísérelve elviccelni, számos helyen a gyilkos irónia eszközeivel bírálva a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzus belterjességét, visszásságait és az egész magyar irodalmári gondolkodás szigorúan kétdimenziós lovait, egyúttal halálosan komolyan is beszél olyan problémákról, melyeken kellene és lehetne változtatni. S itt kell hangsúlyoznunk, hogy a kemény bírálatot és egyúttal markáns, a tapasztalható tendenciákkal nyíltan szembeszegülő kritikus ars poeticát is megfogalmazó programesszé a benne fellelhető minden irónia ellenére alapvetően optimista végkicsengéssel zárul, mely szerint, ha az egyes kritikus nem állandóan a szűkebb-tágabb környezetének visszajelzésére vár és értékítéletét nem szakmai-emberi érdekeitől teszi függővé, hanem lelkiismeretesen teszi a dolgát, hivatásszerűen és megalkuvást nem tűrve gondolkodva és írva az irodalomról, vagy sokkal inkább a nagybetűs Irodalomról, mindenfajta visszás szakmai-emberi tényező ellenére nagy baj végül is nem történhet...

Zsávolya Zoltán könyvében számos helyen közli, hogy ő – Szilágyi Ákossal szólva – *nem kritikus*, s egyúttal kéri, hogy mindenkori olvasója ne is tekintse annak. S valóban, 2005-ben talán még elsősorban költőnek és prózaírónak tekintette magát – bár korábbi PhD-értekezése, egy Gabriele von Baumbergről szóló életrajzi-poétikai monográfia már 1999-ben megjelent Németországban –, azóta azonban a kortárs magyar irodalomkritika és irodalomtudomány egyik egyéni hangvételű textusokat létrehozó, meghatározó képviselőjévé vált. S ha akkoriban még nem is tartotta magát a szó szigorú értelmében vett kritikusnak, másoknál eredetibb, szókimondóbb és bátrabb hangnemben megszólalva már abban az időben is igencsak professzionális szinten *kritizált*, mind szépirodalmi műveket, mind pedig saját kortárs magyar

irodalomkritikus kollégáinak az esetek igencsak jelentős részében bírálható tevékenységét. A *fanyalgás művészete*, miként azt meglehetősen találóan a címe is kifejezi, valóban úgy gondolom, művészi szinten űzi a *fanyalgást*, azaz inkább a kritikát, a bírálatot, semmiképpen sem a szó rossz, öncélú értelmében. Nem csupán egy rövid, lényegre törő kritikagyűjteménye, hanem merész és határozott irodalomkritikusi program, kiáltvány, vitaindító, mely leplezetlenül hívja fel a figyelmet a kortárs magyar irodalomkritikai magatartásformák joggal bírálható tendenciáira, ám nem csupán bírál, de a kritikusi szakma legnemesebb hagyományait követve irányt, alternatívát is mutat. Megítélésem szerint fontos irodalomtudományi-irodalomkritikai metatextusok gyűjteménye, mely most, megjelenése után évekkkel is aktuális problémákat vet fel – hiszen a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzusban olyan radikális változások azóta sem mentek végbe –, éppen ezért olvasásra és megfontolásra érdemes. Egyes állításai persze olykor túlzónak és provokatívnak hathatnak, vitatkozni lehet, sőt, kell is vele. Éppen eme kikerülhetetlen vitaindító és az általa tematizált problémák továbbgondolására készítő jellege emeli a kétezres évek magyar irodalomkritikai termésének fontos darabjává.

(Budapest, Syrena Kiadó, 2005, 88 oldal)

A KÖTETBEN SZEREPLŐ ÍRÁSOK BIBLIOGRÁFIÁJA

ZSÁVOLYA Zoltán, *Mi az, Irodalom? Dudás Attila: Hányat alszunk a feltámadásig*, Az Irodalom Visszavág, 1999/1, 115-118.

ZSÁVOLYA Zoltán, *A regény lehetősége(i). Benedek Szabolcs: A Nagy Degeneráció*, Az Irodalom Visszavág, 1999/3, 110-112.

ZSÁVOLYA Zoltán, *A fűzfapoézis apoteózisa. Röhrig Géza: éj*, Véletlen Balett, 2000/2, 86-89.

ZSÁVOLYA Zoltán, *A „vágó” lehangoló tárgya. Gergely Edit: Üzenet lélekdoktor szeretőhöz*, Az Irodalom Visszavág, 1999-2000/4, 140-143.

ZSÁVOLYA Zoltán, *Kritikai (h)ősköltemény*, Szépirodalmi Figyelő, 2000/3, 89-103.